

EBÜ BEKİR**b. ABDULLAH el-AYDERÜS**

(أبو بكر بن عبدالله العیدروس)

Ayderüsiyye tarikatının kurucusu,
Aden'in en büyük velisi
ve mânevî koruyucusu kabul edilen
Yemenli mutasavvıf
(bk. AYDERÜS; AYDERÜSİYYE).

EBÜ BEKİR b. ABDURRAHMAN

(أبو بكر بن عبدالرحمن)

Ebü Abdurrahmân Ebü Bekr
b. Abdurrahmân b. Hâris
b. Hişâm el-Mahzûmî
(ö. 94/713)

Medineli tâbiî,
fakih ve muhaddis.

Hiz. Ömer'in halifeliği döneminde (634-644) doğdu. Hem adının hem künyesinin Ebü Bekir, adının Muhammed veya Mugîre, künyesinin Ebü Abdurrahman olduğu şeklinde çeşitli rivayetler vardır. En kuvvetli ihtimal adının Ebü Bekir, künyesinin Ebü Abdurrahman olmasıdır. Muhammed ve Mugîre ise kardeşlerinin isimleridir. Ebü Bekir'in dedesi Hâris b. Hişâm, Kureys'in kollarından Benî Mahzûm'a mensup seçkin bir sahâbi olup Ebü Cehil'in anne bir kardeşidir. Babası Abdurrahman, Hz. Peygamber hayatı iken doğan ve Hz. Osman zamanında mushaf nüshalarının çoğaltılmasıyla görevlendirilen heyetin içinde yer alan bir tâbiî, annesi ise Lüeyoğulları'ndan Fâhite bint Inebe'dir. Cemal Vak'a'sında Hz. Ali'ye karşı savaşılan orduya katılmak isteyen Ebü Bekir yaşı küçük olduğu için askere alınmamıştır.

Hadis âlimleri yetiştiren bir aileye mensup olan Ebü Bekir iyi bir tahsil görmüş, hadis ve fıkıh alanında devrinin sayılı otoriteleri arasına girmiştir. Başta babası olmak üzere Hz. Âişe, Ümmü Seleme, Ümmü Ma'kıl, Esmâ bint Umeyy, Ammâr b. Yâsir, Ebü Mes'ûd el-Bedrî, Ebü Hüreyre, Mervân b. Hakem, Ebü Râfi' gibi birçok seçkin sahâbi ve tâbiîden hadis dinlemiştir. Kendisinden de oğulları Abdullah, Abdülmelik, Ömer ve Seleme'nin yanı sıra Amr b. Dînâr, Mucâhid b. Cebr, Ömer b. Abdülazîz, Şa'bî, Zührî gibi pek çok âlim hadis rivayet etmiştir. Kaynaklar, *Kütüb-i Sitt'e*'de rivayetleri bulunan, naklettiği hadislerin çoğu kazâ ve ahkâmla ilgili olan Ebü Bekir'in *sika** bir râvi sayıldığını kaydetmektedir.

Ebü Bekir bir görüşe göre, İmam Mâlik'in ilmî silsilesi arasında sayılan ve Medineli yedi fakih (*fukahâ-i seb'a**) diye anılan âlimlerdendir. Bunlar arasında sayılıp sayılmaması bir yana, özellikle Medine'de ashtan sonraki dönemin ilim ve fetva mercii konumuna gelen sayılı tâbiîden biri olduğu hususunda şüphe yoktur. Nitekim Medine Valisi Ömer b. Abdülazîz'in danışma meclisinde yer alan on fakihten biriydi.

Her gün oruç tuttuğu ve çok namaz kıldığı için kendisine "Kureys'in rahibi (zâhidi)" lakabı takılan Ebü Bekir'in ilmiyle amel eden, iç temizliği yanında dış güzelliğine de önem veren, emanete riayette çok titiz davranan bir kimse olduğu kaydedilmektedir. Sultanlarla sık sık görüşen âlimlerin onlara ilimleriyle faydalı olacakları inancında olan Ebü Bekir'in devrindeki devlet adamlarıyla yakınlık kurduğu bilinmektedir. Meselâ Halife Abdülmelik b. Mervân kendisine çok saygı gösterip ikramda bulunmuş, oğulları Velîd ve Süleyman'a da aynı şekilde davranmalarını vasiyet etmiştir.

Ömrünün sonlarına doğru gözlerini kaybeden Ebü Bekir'in vefat tarihi olarak 93 (712) ve 95 (714) yıllarını verenler varsa da kaynakların çoğunluğuna göre, içinde çok fakih öldüğü için "senetü'l-fukahâ" denilen 94 (713) senesinde vefat etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 207-209, 444; Yahyâ b. Ma'in, *et-Târîh*, II, 695; Zübeyrî, *Nesebü Kureys*, s. 303-304; Halife b. Hayyât, *et-Tabakât* (Zekkâr), II, 611; Ahmed b. Hanbel, *el-İlâle* (Koçyiğiti), I, 404; II, 141, 179, 350; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, IX, 9; a.mlf., *et-Târîhu's-şagîr*, I, 226, 232, 235; İclî, *es-Sikât*, s. 492; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, I, 233, 352, 353, 401, 425-426, 472, 558, 559, 693, 714; III, 435; Ebü Zûr'a ed-Dimaşkî, *Târîh* (nşr. Şükrullah Ni'metullah el-Kücânî), Dimaşk 1980, I, 314, 406, 591; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 560; Ebü Nuaym, *Hişye*, II, 187-188; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 145; Şirâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, s. 42; İbn Kudâme, *et-Tebyîn fi ensâbi'l-Kureşiyîn* (nşr. M. Nâif ed-Düleymî), Beyrut 1408/1988, s. 359; Nevevî, *Tehzîb*, I/2, s. 194-195; İbn Hallikân, *Ve-feyât*, I, 282-283; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, IV, 416-419; a.mlf., *Tezkiretül-huffâz*, I, 63-64; Safedî, *el-Vâfi*, X, 235-236; İbn Kesir, *el-Bidâye*, IX, 115-116; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XII, 30-32.

M. ÖZGÜ ARAS

EBÜ BEKİR b. AYDOĞDU

(bk. İBNÜ'L-CÜNDİ).

EBÜ BEKİR b. AYYÂŞ

(أبو بكر بن عيَّاش)

Ebü Bekr Şu'be b. Ayyâş
b. Sâlim el-Esedî el-Kûfî
(ö. 193/809)

Yedi kıraat imamından Âsım'ın
meşhur iki râvisinden biri.

Kendisine dayanan bir rivayete göre 95 (713) yılında doğdu. Esedoğulları'ndan Vâsil b. Hayyân'ın mevlâ* sı olduğu için Esedî nisbesini alan Ebü Bekir, buğday ticareti yapması sebebiyle "Hannât" lakabıyla da anılmıştır.

Kıraat ilmini Âsım'dan öğrendi. Bu konuda kendisi, Kur'an'ı beşer âyetlik bölümler halinde Âsım'dan öğrenip üç defa hatmettiğini, onun dışında hiç kimse den Kur'an ve kıraat dersi almadığını söylemekte, yaklaşık üç yıl (başka bir rivayete göre yedi yıl) bu maksatla hocasının yanına gidip geldiğini anlatmaktadır. Âsım, Ebü Abdurrahman es-Sülemî'den öğrendiği kıraati Hafs b. Süleyman'a, Zir b. Hubeys'ten öğrendiği kıraati de Ebü Bekir'e okuttuğunu söylediğine göre (Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurra*, I, 92) Ebü Bekir'in kıraat rivayetindeki senedi Âsım-Zir b. Hubeys-Abdullah b. Mes'ûd-Hz. Peygamber olarak ortaya çıkmaktadır. Onun Atâ b. Sâib ve Eslem el-Minkârî'den de kıraat okuduğu rivayet edilmişse de Zehebî bu rivayetin senedini zayıf görmektedir (a.g.e., I, 137-138). Ebü Bekir hadis ilminde ise başta kıraat hoca-sı Âsım olmak üzere Ebü İshak es-Sebîl, Humeyd et-Tavîl, A'meş, Habîb b. Ebü Sâbit, Hişâm b. Urve gibi âlimlerden rivayette bulundu. Kendisinden de Abdullah b. Mübarek, Vekî, Ebü Dâvûd et-Tayâlisî, Ahmed b. Hanbel, Ebü Bekir b. Ebü Şeybe vb. tanınmış muhaddisler hadis rivayet etmişlerdir. Diğer taraftan Yahyâ el-Uleymî, Ebü Yûsuf el-A'sâ, Abdülhamid b. Sâlih el-Bürümî, Hafs ed-Dürî ve kıraat-i seb'a imamlarından Kisâi başta olmak üzere pek çok kişi ondan kıraat öğrendi. Ancak Ebü Bekir, ölümüne yaklaşık yirmi yıl kala kıraat okutmayı bırakıp bu ilme ait ihtilâfları (vecihler) rivayet etmekle meşgul oldu. Yahyâ b. Âdem de bunları yazıya geçirdi ve bu çalışma Âsım kıraatinin yazılı kaynaklarından birini teşkil etti (Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, VIII, 505).

Ebü Bekir, devrinin yaygın anlayışına göre çeşitli hocalardan ders almak yeri-

EBÜ BEKİR b. AYYÂŞ

ne kıraat ilmini sadece Âsım'dan öğrenmesi sebebiyle onun pek çok talebesi arasında seçkin yerini aldı ve Kûfeliler'in Âsım kıraatı konusunda en çok güvendikleri kişilerden biri oldu. Âsım'ın üvey oğlu Hafs'la birlikte bu kıraatin ebedileştirilmesini sağladı. İbn Mücâhid'in (ö. 324/936) *Kitâbü's-Seb'a*'sından sonra kıraat-i seb'a imamlarının râvi sayısını iki ile sınırlayarak telif edilen kaynaklarda (meselâ bk. İbnü'l-Bâzî, I, 55-148) Âsım'ın iki râvisinden biri olarak Ebû Bekir'in rivayeti esas alındı. Kur'ân-ı Kerîm'de Hafs'a göre 520 yerde (İbnü'l-Cezerî, I, 254) farklı okuyuşu olan Ebû Bekir'e ve onun kıraattaki rivayetine ilk dönemlerde Kûfeliler tarafından Hafs ve Âsım'ın diğer talebelerine nisbetle daha çok güvenildiği ileri sürülmüşse de (İbn Mücâhid, s. 71) zaman geçtikçe onun rivayeti yayılma şansını kaybetmiş, pek çok kurrâ ve râvinin kıraat ve rivayetlerinde olduğu gibi kitapların satırları arasında kalmıştır (Ebû Bekir'le Hafs arasındaki farklı okuyuşları bir arada toplayan müstakil eserlere örnek olarak bk. Ebû Bekir Abdullah b. Mansûr el-Bâkîllânî, *Risâle fî zikri'l-ihtilâf beyne şâhibey 'Âsım Ebnî Bekr ve Hafs*, Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 1457, vr. 19^b-42^a; TSMK, III. Ahmed, nr. 1177, vr. 225^a-261^b).

Kıraat ilmindeki tartışılmazlığına karşılık Ebû Bekir'in hadis rivayetindeki yeri hakkında değişik görüşler ileri sürülmüştür. Yahyâ b. Maîn onun *sika** olduğunu söylerken Ahmed b. Hanbel aynı görüşe katılmakla birlikte zaman zaman yanıldığını dikkat çekmiş (*el-İlel*, II, 481), Yahyâ b. Saîd el-Kattân'ın ona önem vermediğini kaydetmiştir. Bir başka rivayette Ahmed b. Hanbel'in onun için, "Çok hata yapardı, ancak yazdıkları sağlamdır" dediği zikredilmiştir (Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, VIII, 497). Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn ise şeyhleri arasında Ebû Bekir'den daha çok hata yapan bir kimse olduğunu kaydetmiştir. Diğer taraftan Ebû Abdullah el-Muayyî'nin naklettiğine göre, bir gün Mekke'de meşhur muhaddis Süfyân b. Uyeyne ile Ebû Bekir'in birlikte oldukları sırada yanlarına gelen birisi Süfyân'a bir hadis sormuş, o da Ebû Bekir'i gösterip, "Bu şeyh dururken bana sorma" demek suretiyle ona verdiği değeri ve duyduğu güveni ortaya koymuştur. Bu değişik değerlendirmelerden anlaşıldığına göre Ebû Bekir zaman zaman ve özellikle ileri yaşlarda (İbn Hibbân, VII, 669) yanılmaları ile dikkat çekmiş olsa da sağlam karakteri, geniş

bilgisi ve üstün ahlâkı sebebiyle muhadisler onun rivayetlerine itibar etmişler, Müslim dışındaki *Kütüb-i Sitte* müellifleri senesinde onun da yer aldığı hadislere eserlerinde yer vermişlerdir.

Kaynaklarda ibadete düşkünlüğünden söz edilen ve kırk yıl süreyle her gün bir hatim (bir rivayete göre hayatı boyunca 18.000 hatim) indirdiği kaydedilen Ebû Bekir, sözünü esirgemeyen, gösteriş ve riyadan hoşlanmayan, sünnete bağlılığı ve helâl-haram anlayışındaki titizliğiyle tanınan bir kişiydi. Kaynaklarda bu karakterini ortaya koyan çeşitli olaylar anlatılır (bk. Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, VIII, 498-500). Zehebî, onun kırk yıl süreyle her gün bir hatim indirdiğini bildiren rivayeti değerlendirirken bunun gerçekten takdirle karşılanması gerektiğini ancak Hz. Peygamber'in tavsiyesine uymanın daha önemli olduğunu kaydetmiş, Peygamber'in Abdullah b. Amr b. Âs'ı üç günden az bir süre içinde Kur'an'ı hatmetmekten menettiğini ve, "Üç günden az bir zaman içinde Kur'an'ı hatmeden ondan hiçbir şey anlamaz" dediğini hatırlatmıştır (*A'lamü'n-nübelâ*, VIII, 503; a.mlf., *Ma'rifetü'l-kurrâ*, vr. 41^a; ayrıca bk. Buhârî, "Fezâ'ilü'l-Kur'an", 34; Ebû Dâvûd, "Şalât", 323; Tirmizî, "Kırâ'at", 13).

Ebû Bekir b. Ayyâş halku'l-Kur'an* konusundaki tartışmalara da girerek Kur'an mahlûktur diyen kâfir, zındık ve Allah düşmanı olduğunu söylemiştir. Kur'an-ı Kerim'in otuz cüze bölünmesiyle ilgili olarak *Eczâ'ü şelâşîn* adıyla bir eser telif ettiği kaydedilen (İbnü'n-Nedîm, s. 39) Ebû Bekir, Cemâziyelevvel 193'te (Mart 809) Kûfe'de vefat etti. Bazı kaynaklarda vefat tarihi 194 (810) olarak da zikredilir.

BİBLİYOGRAFYA:

Buhârî, "Fezâ'ilü'l-Kur'an", 34; a.mlf., *et-Târîhu'l-kebir*, IX, 14; Ebû Dâvûd, "Şalât", 323; Tirmizî, "Kırâ'at", 13; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 386; Yahyâ b. Maîn, *et-Târîh*, II, 696; Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Vasıyyullah), I, 158-159, 347, 433; II, 52, 375, 481; İclî, *eş-Şikât*, s. 492; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 509, 530, 599; İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a fî'l-kurrâ'ât* (nşr. Şevki Dayf), Kahire 1972, s. 70-71, 94-95; *el-Cerh ve't-ta'dil*, IX, 348-350; İbn Hibbân, *eş-Şikât*, VII, 668-670; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 39; Ebû Nuaym, *Hilye*, VIII, 303-319; İbnü'l-Bâzî, *el-İknâ*, I, 55-148; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, VIII, 495-508; a.mlf., *Ma'rifetü'l-kurrâ*, I, 92, 134-138; a.e., *Millet Ktp.*, nr. 2500, vr. 39^b-41^a; a.mlf., *Mizânü'l-İtidâl*, IV, 499-503; a.mlf., *Tezkiretül-huffâz*, I, 265-266; İbnü'l-Cezerî, *Ğayetü'n-nihâye*, I, 254, 325-327, 460; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XII, 34-37; Sezgin, *GAS*, I, 10-11.

TAYYAR ALTIKULAÇ

EBÜ BEKİR el-BAYTÂR

(bk. İBNÜ'L-MÜNZİR el-BAYTÂR).

EBÜ BEKİR b. BEHRÂM

(أبو بكر بن بهرام)

Ebû Bekir b. Behrâm ed-Dimaşki
(ö. 1102/1691)

Osmanlı coğrafyacısı.

Coğrafyacı Ebûbekir Efendi adıyla da bilinen müellif, bazı eserlerde yanlış olarak İbn Behrâm diye tanınan Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Behrâm ed-Dimaşki'ye ait künye ile gösterilmektedir. Hayatının ilk dönemleri hakkında bilgi yoktur. Kendisinin bahseden kaynaklarda Şam'da doğduğu ve Türk asıllı olduğu belirtilmektedir. Tahsilini Şam'da tamamladı. Muhtemelen Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın Şam beylerbeyiliği sırasında onun hizmetine girdi. Bu sebeple Köprülüzâde'nin sadâret kaymakamlığı vazifesine getirildiği tarih olan 1661'de İstanbul'da bulunduğu söylenebilir. Kendi ifadesine göre paşanın 1663 Avusturya seferine de katılmıştır. Daha sonra ilmiye sınıfına geçerek İzzetî Şeyh Mehmed Efendi'den mülâzemet almış ve müderris olmuştur (1669). İstanbul'da yirmi yılı aşkın bir süre müderrislik yapmış, Süleymaniye müderrisi iken Şubat 1690'da Halep kadılığına getirilmiş, bir yıl kadar bulunduğu Halep kadılığından azledildikten bir ay sonra vefat etmiştir (Cemâziyelâhir 1102/Mart 1691).

XVII. yüzyıl Osmanlı coğrafyacılığının son temsilcisi olan Ebû Bekir b. Behrâm, öncülüğünü Kâtib Çelebi'nin yaptığı Batı kaynaklı coğrafya kitaplarının aktarılmasında muhtevalı çalışmalarıyla önemli rol oynamış ve kendinden sonra gelenleri daha farklı eserler hazırlamaya sevk etmiştir.

Eserleri. 1. Ebû Bekir'in coğrafya çalışmalarının temelini, *Cihannümâ*'nın müellif müsveddelerine yaptığı müdahaleler teşkil etmektedir. Kâtib Çelebi'nin ilk telifini aksettiren nüshasında (Vi-yana, Nationalbibliothek, Mxt. 389) onun bahis ve başlık açtığı halde yazmadığı veya bir iki satırlık bilgi verdiği konular kendi müşahedeleri ve devrine ait bilgilerle, fakat genelde çeşitli eserlerden nakiller yaparak tamamlamaya çalışmıştır. Kâtib Çelebi'nin ikinci telifine ait müellif müsveddesinde (TSMK, Revan Köşkü, nr. 1624) yaptığı ilâvelerse ilkinde orana daha az olup kolayca farkedilmekte-